

**ŽIDOVU U OSIJEKU
(1918.-1941.), PRILOZI ZA
PROUČAVANJE POVIJESTI
GRADA OSIJEKA**

ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, OSIJEK,
2005., 255 STR.

Knjiga autorice Zlate Živaković –Kerže, *Židovi u Osijeku (1918.-1941.)* nastala je kao želja da se pokuša na jednom mjestu dokumentirati dubok trag koji je ostavila židovska zajednica u Osijeku. Do sada je izašlo nekoliko članaka u Zbornicima, koji su se bavili poviješću Židova u Osijeku, ali je ova knjiga prva koja je u cijelosti posvećena povijesti osječkih Židova u razdoblju od 1918. do 1941. godine. Židovi su u Osijeku prisutni već od 17. stoljeća kao "privremeni trgovci", a sredinom 18. stoljeća u Osijek se doseljavaju dvije židovske obitelji po odobrenju kraljice Marije Terezije koje su se kasnije iselile. Kroz cijelo 18. i početak 19. stoljeća kao privremeni i stalni stanovnici i trgovci Židovi su nastanjeni u Osijeku, da bi tek 1849. dobili svoju organiziranu općinu, pa se to ujedno i smatra godina osnutka Židovske općine Osijek. Nakon 1848./49. godine povijest židovske zajednice u Osijeku može se pratiti kroz gospodarski (obrt, trgovina, industrija, bankarstvo), društveni, kulturni, prosvjetni, športski i ini život grada kojem su osječki Židovi ostavili trajni pečat.

Knjiga je podijeljena u nekoliko poglavlja: *Osijek u međuratnom razdoblju*, *Židovi u Osijeku*, *Općinski život*, *Kulturni život*, *Raznovrstan društveni život*, *Sportski život*, *Prosvjetni i socijalni rad*, *Obiteljski život i običaji te 1941.- u susret godinama*

stradanja. Na kraju knjige uz sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, pridodani su biografski podaci istaknutih osoba židovskog porijekla, recenzije, tumač nekih hebrejskih i judaističkih pojmova te popis kratica, literature i vrela.

U prvom poglavlju *Osijek u međuratnom razdoblju* autorica nas uvodi u glavne povijesne značajke razvoja grada Osijeka od 1918. do 1941. godine, grada koji je 1918. godine po broju stanovništva iza Zagreba, i drugi najveći grad u Hrvatskoj. Drugo poglavlje *Židovi u Osijeku* podijeljeno je na nekoliko podcjelina u kojima se obrađuje gospodarski i općedruštveni značaj Židova, njihova trgovačka djelatnost, obrtnička raznolikost, udjel u industrijskoj proizvodnji, te bankama i novčarskim zavodima. Poimenično se navode kućevlasnici i posjednici nekretnina i Židovi koji su bili zastupljeni u intelektualnim zvanjima. Židovi su, kako piše autorica u međuratnom razdoblju u potpunosti integrirani u osječku sredinu jer većinom pripadaju drugoj ili trećoj generaciji doseljenih Židova. Nakon dobivanja ravnopravnosti osječki Židovi su imali golem utjecaj na razvoj gospodarstva Osijeka i okolice. Iako su u većini slučajeva bili trgovci, obrtnici i kasnije industrijalci, susreću se i u drugim zanimanjima (bankari, liječnici, odvjetnici, činovnici, umjetnici i dr.). Autorica je popisala sve trgovačke radnje i obrtničke radionice, industrijska postrojenja, banke, novčarske zavode u vlasništvu osječkih Židova te je time pružila pravu sliku njihove trgovačke, obrtničke i ine djelatnosti i njihov doprinos sveukupnom životu Osijeka i šireg područja. U poglavlju *Općinski*

život autorica navodi osnovne podatke o židovskoj bogoštovnoj općini u Gornjem i Donjem gradu, koja je bila značajno mjesto okupljanja ne samo radi molitve već i drugih općinskih djelatnosti, pa nabraja njihove predsjednike, rabine, kantore i članove općinske uprave. Općina je uz osnovni oblik organiziranja židovske zajednice radi molitve u sinagogi, osiguravala i vjersko obrazovanje, proslavu praznika, te je imala i socijalnu komponentu, brinula se o svojim članovima, osobito siromašnima, udovicama, bolesnima, izbjeglicama i drugima. Budući da je cionistička struja utjecala na unutrašnji život općine, autorica nas upoznaje s cionizmom, i osječkim cionističkim prvcima i njihovim političkim radom i inicijativama u osnivanju raznih cionističkih društava u Osijeku. Do početka Drugog svjetskog rata u Osijeku djelovalo je uz tradicionalna židovska udruženja (Židovsko gospojinsko društvo, Hevra Kadiša, i dr.) i nekoliko cionističkih udruženja (Židovsko nacionalno društvo, Cionističko revolucionarno društvo, WIZO i dr.) koja su nastojala što više mobilizirati židovsku mladež i uključiti ih u cionističke manifestacije. Nakon upoznavanja s životom i radom židovske bogoštovne općine, autorica nam opisuje kulturni život osječkih Židova nakon Prvog svjetskog rata u poglavlju *Kulturni život* u kojem opisuje nastanak židovskih kulturnih društava, među kojima je prva bila Židovska gornjogradska čitaonica otvorena 1919., omiljeno okupljalište Židova gdje su se održavala predavanja o različitim temama. Prije rata postojala su razna židovska društva u Osi-

jeku, ali je izbijanjem Prvog svjetskog rata njihov rad zabranjen, pa je završetkom rata, završilo i njihovo postojanje. Uz održavanje predavanja, čitaonica je organizirala i mnoge priredbe, poput obilježavanja židovskih blagdana (Roš Hašana, Hanuka, Purim, Sukot i dr.), razna druga okupljanja i obljetnice. Kako bi obogatili svoj kulturni život, Židovi su Donjeg grada 1933. godine otvorili svoju donjogradsku židovsku čitaonicu. Židovi su uz uključivanje u rad svojih židovskih čitaonica, bili uključeni i u rad osječkih gradskih društava gdje su zajedno sa sugrađanima drugih narodnosti sastajali se i radili na organizaciji društvenih aktivnosti. Društvene aktivnosti osječkih Židova opisane su u poglavlju *Raznovrstan društveni život* u kojem je opisano učešće Židova u drugim gradskim, ali i židovskim društvima, među kojima se ističe Djevojačko cionističko društvo "Mirjam" osnovano 1918. godine, a kasnije udruženo s srednjoškolskim društvom "Bar Giora" u "Omladinski savez", koji je u rujnu 1919. postao Židovsko omladinsko društvo "Kavaret". Uz spomenuto društvo postajala su i druga društva u koja su se Židovi uključivali: Ferijalni klub židovski akademičara i abiturijenata (1919.), Židovsko nacionalno društvo- Mjesna cionistička organizacija MCO (1919.), Gornjogradsko i Donjogradsko Židovsko gospojinsko društvo, Ferijalna židovska kolonija, Udruženje cionističkih žena-WIZO (1928.), Židovska narodna škola, Povjerenstvo Keren Kajamet Le Israel (KKL- Židovski narodni fond) i Keren Hajesod (KH-a), Klub židovskih žena (1922.). U svrhu što učinkovitijeg

rada MCO je 1929. otvorio čitaonicu i gombaonu izgrađenu uz gornjogradsku sinagogu. Društva su prigodnim predavanjima obilježavala obljetnice, spomen dane ne samo židovskih već i nežidovskih osoba. Uz uključivanje u kulturni i društveni život, Židovi su se u Osijeku uključivali u bogati športski život ne samo djelovanjem unutar Židovskog športskog i gombalačkog društva "Makabi" nego i kao sportaši i športski djelatnici u brojnim ostalim osječkim klubovima i društvima. Njihove sportske aktivnosti opisane su u poglavlju *Sportski život*. Već su u ljeto 1919. osječki Židovi tijekom raspusta osnovali "Ferijski klub židovskih Akademičara" koji je slijedeće godine 1920. prerastao u društvo židovske mladeži mlađe-starijeg naraštaja, te je kasnije preimenovano u Židovsko športsko gombalačko društvo "Makabi". U potonjim godinama društva uz već postojeće sekcije- nogomet, gimnastika, hazena, rad društva proširio se na šah, kuglanje, stolni tenis i dr. Najmasovnija sekcija je ipak bila nogometna koja je 30-tih godina 20. stoljeća iz niže razrednog kluba stasala u rang vrlo uspješnog kluba. Kako bi njegovao uz šport i svoj židovski identitet osječki "Makabi" objedinio se 1929. godine s "Osječkom jevrejskom omladinom" (koja je djelovala unutar društva kao Kulturna sekcija Makabija) i na taj način je športskoj djelatnosti priključio i kulturnu sekciju koja je propagirala cionističke ideje. Uz osječki "Makabi" u gradu je u proljeće 1926. osnovan i Veslački športski klub "Bar Kohba" u kojem je uz veslanje njegovano i plivanje, ali i razna druga društva kao što su "Li-

terarni sastanci židovske omladine" na kojima su se držala predavanja i rasprave o židovskoj kulturi i književnosti i Recitatorsko-glazbena mješovita grupa "Aki-ba" (1935.). Dio Židova sudjelovao je u radu, odnosno članstvu, slobodno zidarske lože "Budnost". Zbog dobro razvijenog kulturnog života Osijeka, u kojem su priređivani koncerti na kojima su svirali židovski glazbenici, održavala predavanja na kojima se govorilo o židovskoj kulturi, organiziralo gostovanje raznih židovskih trupa iz drugih gradova, osječki Židovi su imali razvijeni kulturni život. U slijedećem poglavlju *Prosvjetni i socijalni rad*, autorica opsuje židovske škole, priredbe, održavanje vjeronauka i hebrejskih i inih tečajeva. U Osijeku je djelovala u prostorijama gornjogradske Židovske bogoštovne općine Židovska konfesionalna pučka škola, a bila je jedna od najznačajnijih ustanova osječkog židovstva. Nastavni plan i program bio je istovjetan onom u drugim osječkim pučkim školama, jedino se dodatno izučavala židovska povijest, Talmud, židovski običaji i hebrejski jezik. Židovska djeca nisu samo pohađala židovsku konfesionalnu školu, već su išla i u nežidovske škole. Za tu djecu je jednom ili dvaput tjedno organiziran vjeronauk, kao i za gimnazijalce za koje nije postojala specijalizirana židovska gimnazija. Od 1929. godine organizirao se i tečaj učenja hebrejskog jezika, posebice nakon dolaska Kalmi Altaraca učitelja hebrejskog jezika koji je oživio tradicijski religiozni život unutar židovske zajednice. Škola je uz prosvjetnu djelatnost imala i društvenu ulogu, organiziranjem priredaba, recitala, koncerata.

Godine 1937. započeo je s radom i dječji židovski vrtić "Gan Hajeladim", a djelovao je pri gornjogradskoj općini tj. Židovskoj narodnoj školi. Od 1927. godine djelovalo je s radom i opskrbilište ili starački dom u čiju se zgradu moglo smjestiti od 16 do 18 osoba. Nakon opisa djelatnosti društava, autorica je posebno poglavlje posvetila *Obiteljskom životu i običajima*. U novonastalim prilikama i novoj državi Židovi su se kao i ostali morali prilagoditi zahtjevima novog vremena, uključivanjem u kulturni i društveni život zajednice u kojoj su živjeli, poslovali i radili, a pri tome su nastojali sačuvati svoj vjerski identitet. Židovi su u Osijeku živjeli u svim dijelovima grada, ali najviše je Židova živjelo u Gornjem gradu. Zbog podjele na Gornji i Donji Grad, Židovi su imali dvije bogoštovne općine, dvije sinagoge i dva groblja. Obiteljski život Židova bio je određen tradicionalnim židovskim zakonima i običajima među koje se ubrajalo: obrezivanje, sklapanja braka, odlazak u sinagogu pred Šabat i u vrijeme velikih blagdana, slavljenje blagdana (Pesah, Jom Kimpur, Roš Hašana, Hanuka, Purim, Sukot i dr.), tradicionalna kuhinja (košer), sahranjivanje i dr. Židovi su se trudili odgajati svoju djecu u židovskom duhu i tradiciji, a u tome su im pomagala spomenuta društva i ustanove od ranije. Budući je u nekim židovskim obiteljima došlo do slabljenja religioznosti, bogoštovne općine su poticale tradiciju i religioznost. Povijest židovske zajednice u Osijeku autorica završava kratkim uvodom *1941.-ususret godinama stradanja*, koji završava kroniku o dijelu povijesti Židova u Osijeku i ujedno nas

uvodi u buduću temu nove knjige spomenute autorice koja će obraditi stradanja osječkih Židova, a koja bi trebala izaći u dogledno vrijeme. Autorica je posebno poglavlje na kraju knjige posvetila biografijama istaknutih židovskih pojedinaca koje su ostavile značajan trag u osječkoj židovskoj zajednici i o čijem su se životu mogli pribaviti podaci.

Knjiga autorice Zlate Živaković-Kerže, *Židovi u Osijeku 1918.-1941.*, istraživački je tekst koji je rađen na temelju opsežnog istraživanja arhivskog gradiva u pismohrani Židovske općine u Osijeku, Državnom arhivu u Osijeku, Državnom arhivu Hrvatske u Zagrebu, Jevrejskom muzeju u Beogradu kao i onodobnom tisku i obrađuje razne aspekte života osječke židovske zajednice. Iz razloga, što je među prvima objavila knjigu o jednoj uglednoj židovskoj zajednici, autorica je dala veliki doprinos povijesnoj znanosti, kao i izučavanju osječke povijesti.

Ljiljana Dobrovšak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Godina LVIII
Zagreb 2005.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LVIII, str. 1-244, Zagreb 2005.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Slaven Bertoša

Mirjana Gross

Tvrtko Jakovina

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Grafička priprema i tisak:

Ibis-grafika, IV Ravnice 25, Zagreb